

BILINGVISM ȘI BICULTURALISM ÎN EDUCAȚIA PREȘCOLARĂ DIN COMUNITĂȚILE DE RROMI

Delia Grigore

I. Identitatea etnică a rromilor și internalizarea stigmatului

II. Bilingvism și biculturalism în mediul școlar, ca model al egalității culturilor

a. Bilingvism și învățământ bilingv

b. Pentru o educație preșcolară bilingvă și biculturală

I. Identitatea etnică a rromilor și internalizarea stigmatului

Definitiv pentru cultura dominantă în ceea ce privește imaginea rromilor este stereotipul, în majoritatea cazurilor negativ, purtând semnul țapului ispășitor al istoriei și definind frustrările și temerile respinse de nivelul conștient al spiritului colectiv majoritar: “nici țiganul nu-i ca omul / nici răchita nu-i ca pomul”, “țiganul e țigan și-n ziua de Paște”, „țiganul e om de departe”, “țiganul când a ajuns împărat, pe tată-său a spânzurat”, “s-a înecat ca țiganul la mal”.

Acest model de gândire prejudiciată a fost perpetuat și de politicile educaționale din România, chiar dacă nu în mod direct, printr-o poziție explicită de rejecție a copilului rrom, în schimb permanentizat printr-o distrugere sistematică a identității etnice, datorată unui model educativ monocultural, etnocentrist, în cadrul căruia atitudinea școlii față de copiii rromi este de „asimilare culturală”, considerându-se că rromii pot fi „civilizați” numai dacă devin români. Modelul unic de referință impus de sistemul educațional al societății românești se circumscrie încă, autarhic și inflexibil, valorilor majorității.

În condițiile în care nu promovează modelul intercultural de educație și respectul pentru diferența culturală, școala devine, de multe ori, un element traumatizant pentru copilul rrom, din cel puțin două puncte de vedere: pe de o parte, pentru că, odată ajuns în școală, întreg sistemul său de valori și norme de educație familială este răsturnat, fiind identificat de autoritatea școlară cu spațiul subculturii, iar, pe de altă parte, pentru că, chiar și atunci când încearcă să-și uite identitatea și să devină cât se poate de „român”, abandonarea etnicității nu-i este răsplătită cu o includere reală, el continuând să fie „țiganul”, care trebuie așezat în ultima bancă pentru a nu „deranja clasa”, care nu are educație, care provine dintr-o familie proastă.

Înstrăinat de propriile reprezentări despre lume și viață, copilul rrom se simte, chiar dacă de multe ori nu la nivel conștient, ci în profunzimele subconștientului, prizonier al unei instituții deformatoare, în care nu se recunoaște și care, în loc să-l protejeze, îl respinge și îi trădează deja

fragilizatul orizont de așteptare. Se produce astfel un ireversibil derapaj existențial, o ruptură între proiecția eului individual – rezultată din imaginea de sine originară, produsă de cultura de proveniență și receptarea ca deviantă a acestei proiecții de către colectivitatea școlară – provenită din stereotipul stigmatizant cu care este perceput sistemul axiologic al spiritualității rrome.

Ruptura de eul colectiv rrom, datorată internalizării stigmatului și, prin aceasta, inferiorizării apartenenței etnice, conduce la traumatizarea eului individual, la o profundă stare de disociabilitate și la un inevitabil eșec existențial, mai ales la o vârstă la care se formează modele și se caută căi de rezolvare a conflictului inerent cu lumea. Pierzându-și idealul spiritual al personalității sale individuale și colective / etnice, copilul rrom ajunge să se nege pe sine însuși, să-și eufemizeze etnicitatea până la respingerea sa completă, unica alternativă de accesare la un status superior fiind naturalizarea sau mobilitatea socială individuală, salvarea individuală prin aculturație, asimilare culturală, abandonarea „Rromanipen”-ului (legea culturii rromani), așadar disoluția propriei identități. Cu toate acestea, ca un paradox aparent al rasismului de dominare, desolidarizarea de sinele colectiv și convertirea la canonul educațional majoritar nu ajută prea mult la integrarea socială a tânărului rrom, acesta rămânând un exclus.

Stigmatizarea identității rrome, datorată unei educații formale monoculturale este amplificată și de absența instituțiilor de formare și reprezentare a modelului cultural rrom.

II. Bilingvism și biculturalism în mediul școlar, ca model al egalității culturilor

Care ar putea fi, în atare condiții, soluțiile de creștere a stimei de sine etnice a rromilor? În contextul unei identități etnice stigmatizate, mult dorită „integrare” în societatea alterității, care respinge specificitatea pentru a asigura mult clamatul *mainstreaming* - concept care poate ține loc cu succes asimilării, fără a avea conotația negativă a acesteia - devine metoda ideală de a impune stigma de sine stimei de sine etnice. Dacă acest lucru însă ar asigura un cetățean neutru cultural și complet din punctul de vedere al respectării drepturilor și obligațiilor sale civice, s-ar putea spune că societatea nu pierde nimic datorită stimei de sine etnice scăzute a unor membri sau grupuri ale sale. Experiența însă demonstrează că un individ cu o stimă de sine scăzută, fie ea individuală, grupală sau etnică, își abandonează mai ușor nu numai etnicitatea, ci și responsabilitățile de cetățean. Dacă mediul social te învață că nu ești bun de nimic

pentru că ești rrom, îți vei pierde încrederea în tine, îți vei internaliza această etichetă socială și nu numai că vei înceta să mai lupti pentru a demonstra contrariul, dar, mai mult, vei înceta să-ți mai asumi responsabilități, socotindu-le superioare capacităților tale de gândire și acțiune și vei începe să te comporți conform etichetei hetero-atribuite, să răspunzi așteptărilor negative ale societății printr-un comportament social deviant.

Ar trebui să fie așadar interesul societății în ansamblu să facă eforturi pentru creșterea stimei de sine, inclusiv etnice, a membrilor săi.

În ceea ce îi privește pe rromi, datorită faptului că se confruntă cu o atât de fragilă stimă de sine, este nevoie de cunoașterea și recunoașterea istoriei și culturii rromice mai întâi de către alteritate, ca identitatea rromă să fie apoi internalizată și asumată de către rromii înșiși. Acest lucru ar trebui să se întâmple în școală, prin introducerea de informații coerente și consistente despre istoria și cultura rromilor în curricula obligatorie pentru toți elevii și printr-o sistematică și practic-orientată educație școlară interculturală.

De asemenea, stima de sine etnică a rromilor poate crește prin extinderea învățării limbii, istoriei și culturii rromice în școală, inclusiv, acolo unde condițiile permit (comunități de rromi vorbitoare de limbă rromice, opțiunea părinților rromi, cadre didactice rromice calificate, manuale școlare în limba rromice etc.), printr-un învățământ bilingv sau monolingv în limba rromice.

a. Bilingvism și învățământ bilingv

O soluție la alienarea de sine ar putea fi și *educația școlară bilingvă*. Școala bilingvă garantează valorile unei societăți interculturale și este capabilă să asigure o recunoaștere a celor două culturi ca fiind egale și având șanse de existență și afirmare la fel de mari.

Educația bilingvă, ca formă ideală de încurajare a diversității lingvistice și culturale în școală, reprezintă, pe de o parte, o încercare de recuperare, revitalizare și revalorizare a limbilor minoritare, iar pe de altă parte un model eficient de comunicare interculturală. Cele două culturi ajung nu numai să se întâlnească, să se cunoască și să se respecte reciproc, ci mai ales să interfereze în mentalul elevului și al cadrului didactic, creând astfel o sinteză a interculturalității. Mediul școlar devine astfel un spațiu al egalității culturilor și al schimbului intercultural.

În România, conform legislației în domeniu, învățământul bilingv se referă, deocamdată, în exclusivitate, la învățarea intensivă a limbilor moderne (engleză, franceză, spaniolă, germană) în așa-numitele licee bilingve, semnificația educației bilingve fiind, în acest caz, existența unui număr mai

mare de ore dedicate respectivei limbi străine și predarea unor discipline, precum istoria și civilizația, în respectivele limbi. În acest context, nu se poate vorbi de un învățământ bilingv în sensul real al conceptului, caracterizat prin predarea tuturor materiilor școlare în două limbi.

Limba pe care o vorbim ne definește etnic, social și intelectual, este strâns legată de ceea ce suntem și de ceea ce nu suntem, ne evocă cele mai adânci trăiri ale identității. Cunoașterea unei limbi îți dă putere și reprezintă un capital simbolic important. Două treimi din populația lumii sunt bilingve, iar în contextul globalizării, bilingvismul, multilingvismul, contactul între limbi și învățarea limbilor străine vor fi realități ale societății globale.

Moartea unei limbi este echivalentă cu moartea unei specii în natură, așadar reprezintă o tragedie care distruge echilibrul cultural al umanității. Pierderea diversității lingvistice conduce la pierderea diversității intelectuale: ceea ce se dezvoltă este o societate amorfă, lipsită de strălucire. Pluralismul cultural este acela care garantează pluralismul cognitiv, prin multitudinea și diversitatea stimulentele de percepție și exprimare. Plurilingvismul și pluriculturalismul reprezintă frumusețea lumii.

O limbă minoritară vorbită în exclusivitate în familie, care nu se regăsește în discursul public și nu este predată la școală, se află pe drumul pierderii de sine, pentru că va înceta să se mai îmbogățească din interior, va prelua tot mai multe elemente alogene, din limba majoritară, acestea înlocuind chiar și cuvinte de bază ale limbii minoritare. Alegerea limbii majoritare ca mijloc de comunicare ține de presiunea acesteia asupra limbilor minoritare, limba majorității fiind prezentată public ca având un prestigiu mai mare și oferind posibilități de dezvoltare mai mari. Interzisă, neglijată sau ignorată, limba minoritară începe prin a se adapta și continuă prin a-și pierde identitatea. Singura șansă de conservare a limbii minoritare este includerea sa în sistemul de învățământ fie monolingv, prin predarea în exclusivitate în limba minoritară, fie bilingv, prin predarea în ambele limbi, minoritară și majoritară. Cea de-a doua soluție este preferată uneori de părinții minoritari, pentru că îi eliberează de teama că fiii și fiicele lor și-ar putea pierde abilitățile de exprimare și comunicare în limba majoritară, care, pragmatic, le este necesară în includerea pe o piață a muncii mai largă. Opțiunea pentru un astfel de învățământ ține și de schimbarea de atitudine, de creșterea stimei de sine, de încurajarea loialității față de limba maternă.

Măsurile de protejare a limbilor minoritare pe care statele ar trebui să le ia pot fi reunite sub numele de *ecologie lingvistică* sau *ecologie culturală*. Scopul fundamental al acestor măsuri este susținerea diversității lingvistice / culturale a lumii, la fel de valoroasă ca și bio-diversitatea. În contextul în care presiunea asimilaționistă a culturilor dominante este susținută de politicile statelor naționale, minoritarului îi este tot mai greu să-și păstreze limba și cultura. Însă un om se poate bucura de o personalitate socială completă numai dacă mediul în care se dezvoltă îi asigură condițiile necesare cunoașterii și afirmării identității etnice. Altfel va fi întreaga viață un alienat.

Un exemplu grăitor în legislația internațională de protecție a limbilor este *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* adoptată, de către statele membre al Consiliului Europei, la Strasbourg, la 5 noiembrie 1992 și intrată în vigoare la 1.03.1998.

„Bilingvismul este un subiect care trebuie tratat simultan pe două nivele: cel al sociologiei și cel al psihologiei, așa cum a învăța o a doua limbă trebuie privit pe de o parte ca achiziționare a unei culturi, iar pe de altă parte ca îmbrățișare a unei noi identități personale.”¹

Bilingvismul este, pe de o parte, capacitatea unei persoane de a comunica în două limbi, iar pe de altă parte, însuși fenomenul de utilizare curentă și la același nivel de cunoaștere, de către aceeași persoană, a două limbi.

„Țara cu o singură limbă este o insulă – o simplă insulă, / O îndepărtată și intraductibilă insulă. / Țara care are două limbi / Are vorba mult mai primitoare. / O veche melodie și acompaniamentul ei – și un strop / De bogăție a expresiei. / Cheia către două culturi este / Pentru copii o bogăție de-o viață, fără suferință. / Este loc pentru o altă limbă – în memorie. / Memoria nu se satură niciodată. / Două limbi nu sunt mai greu de înțeles. / Poate una să n-o stimuleze pe cealaltă. (Iolo Wyn Williams, Decanul Facultății de Educație al Universității din Wales)”²

Educația bilingvă reprezintă procesul de formare a unei persoane, pe de o parte utilizând, în aceeași măsură, două limbi, pe de altă parte având și ca finalitate cunoașterea, la același nivel, a celor două limbi. Ar trebui să ne creștem copii bilingv, nu de dragul celor două limbi, ci de dragul copiilor, pentru dezvoltarea lor superioară. Există două forme de educație bilingvă: *educația bilingvă familială*, când procesul se petrece în mediul familial, fie datorită apartenenței respectivei familii la o minoritate lingvistică sau etnică, fie datorită aspirației acelei familii de a-și deprinde copilul cu o limbă de circulație și *educația bilingvă școlară*, când procesul se desfășoară în mediul școlar, în contextul școlii multietnice, pe de o parte în scopul asigurării unei egale reprezentări a culturilor și a unui dialog intercultural, pe de altă parte în scopul facilitării accesului elevilor minoritari la educația școlară prin învățarea comunicării în limba majoritară.

Educația bilingvă este o caracteristică firească a comunităților vorbitoare de limbi minoritare, așadar introducerea și dezvoltarea unui învățământ bilingv în asemenea comunități devine o prelungire perfectă a educației familiale. Mai mult decât atât, educația bilingvă asigură un mediu cu adevărat intercultural în școală, datorită faptului că susține, pe de o parte, dezvoltarea ambelor limbi și culturi, iar pe de altă parte, garantează dialogul echitabil între culturi.

¹ Colin Baker and Sylvia Prys Jones, „Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education”, p. VI.

² Idem, p. X.

Școala monolingvă oferă șanse de dezvoltare reale unei singure culturi, aceea a cărei limbă este limbă de predare. Nu se poate vorbi despre un real multiculturalism sau despre dialog intercultural în învățământul monolingv: cea ce se asigură este dominația unei culturi asupra tuturor celorlalte. Iar cultura dominantă este, de cele mai multe ori, cultura majoritară, considerată firesc superioară prin însuși faptul că se reprezintă prin limba majoritară. În cele mai multe cazuri, aceasta este și singura limbă recunoscută ca fiind „națională”. Așadar mediul educațional în școala monolingv-majoritară este rezervat aproape în exclusivitate dezvoltării culturii majoritare hegemonice și autosuficiente. Acesta este contextul în care Gellner vorbea de faptul că statele naționale aspiră să înghită „sufletul lingvistic și național al minorităților etnice”. Dincolo de discursuri și declarații fragile despre interculturalitate, în realitate, în școala monolingvă nu poate exista un dialog intercultural, în sensul profund al cuvântului, pentru că acesta presupune egalitate între culturi, fapt care acolo nu se întâmplă.

O bună educație bilingvă are următoarele caracteristici: oferă cunoștințe fundamentale despre a doua limbă prin intermediul predării în prima limbă; alfabetizează în ambele limbi; întărește studiul primei limbi prin intermediul cunoașterii celei de-a doua.

Metodologia învățământului bilingv presupune predarea graduală în ambele limbi: mai întâi predarea materiilor din filiera umană (literatură, istorie, sociologie, filosofie, arte, muzică etc.) în limba minoritară, iar a materiilor din filiera reală (matematică, fizică, chimie, biologie etc.) în limba majoritară, apoi trecerea la predarea tuturor disciplinelor în ambele limbi.

Chiar dacă cele două limbi fac parte din familii lingvistice diferite, precum limbile rromani și română, relaționarea inter-lingvistică conduce către concluzia conform căreia există un fond conceptual comun capabil să transfere cunoștințele dobândite dintr-o limbă într-alta, ușurând asimilarea ambelor limbi. Abilitățile lingvistice sunt transferabile dintr-o limbă în alta, așadar învățarea unei limbi nu face decât să faciliteze studiul alteia.

Educația bilingvă este eficientă și în procesele de alfabetizare datorită faptului că limba maternă oferă un mediu lingvistic propice deprinderii rapide a scrisului și cititului atât în limba maternă, cât și în limba majoritară. Avantajele cognitive sunt evidente. Aceasta în contextul în care cunoașterea unei limbi nu reprezintă o abilitate unitară, ci o configurație complexă de abilități. Realitatea ne învață că un individ poate „simți” semnificația profundă a unui termen mai ales în limba lui maternă, așadar are nevoie de aceasta pentru a înțelege sensul real al cuvântului în cealaltă limbă. Educația bilingvă asigură acest transfer de comprehensiune și egalizează potențele lingvistice și de comunicare în cele două limbi. Mai mult decât atât, putem vorbi de o îmbunătățire a comunicării sociale, prin deprinderea nu numai a celor două limbi, dar și a celor două limbaje culturale.

Există mai multe *tipuri de învățământ bilingv*:

- Învățământ bilingv de tranziție – scopul este învățarea limbii majoritare pentru integrarea ulterioară în învățământul monolingv-majoritar;
- Imersiune bilingvă / bidirecțională – scopul este cunoașterea ambelor limbi în aceeași măsură și dialogul intercultural;
- Învățământ bilingv evolutiv – scopul este revitalizarea limbii minoritare prin aceea că ea devine limbă de predare în școală.

Educația bilingvă presupune un proces de învățare mutuală, îmbogățire, respect reciproc și egală reprezentare a limbilor majoritară și minoritară. Astfel, învățământul bilingv este instrumental perfect pentru realizarea unei școli inclusive, bazate pe integrarea și armonizarea culturilor. Fiecare elev învață limba celuilalt, învață să se cunoască și să se respecte unul pe celălalt, învață fundamentul interculturalității: culturile, inclusiv limbile, sunt egale și numai prin egala reprezentare a acestui capital simbolic și prin dialogul dintre culturi se poate vorbi de un real schimb intercultural.

O bună educație bilingvă are cel puțin două scopuri: pe de o parte, învățarea limbii majoritare și afirmarea limbii minoritare pentru elevul minoritar, iar pe de altă parte, consolidarea limbii majoritare și învățarea limbii minoritare pentru elevul majoritar. Pentru ambii: educația interculturală, în spiritul egalității culturilor și al combaterii discriminării și oricăror forme de rasism.

Educația bilingvă salvează limbile minoritare de la extincție, fără a presupune predarea exclusivă în limba minoritară și a micșora, astfel, cel puțin în viziunea unor părinți, șansele copilului minoritar de a stăpâni foarte bine limba majoritară.

Există, atât în Europa, cât și în Statele Unite ale Americii, o serie de *practici pozitive în domeniul învățământului bilingv*. Un exemplu este *Belgia*, țară în care sunt recunoscute trei limbi oficiale: limba germană, limba franceză și limba olandeză, iar multilingvismul social (recunoașterea mai multor limbi oficiale) se alătură plurilingvismului individual (cunoașterea acestor limbi de către cetățeni, inclusiv prin intermediul școlii). Un alt exemplu remarcabil îl reprezintă *Statele Unite*, unde educația bilingvă a apărut în anii '60 – '70, scopul declarat fiind asigurarea, pentru limbile minoritare, a șanselor egale de dezvoltare în mediul școlar. Politica educațională bilingvă urma să înlocuiască mai vestitul *Melting Pot*, în cadrul căruia minoritățile se topeau în națiunea americană, cu mai noul *Salad Bowl*, care aspira să instituie un model de pluralism etnic.

Lingviștii au ajuns la un consens în ceea ce privește beneficiile educației școlare bilingve:

- Educația bilingvă nu împiedică, ci facilitează învățarea limbii majoritare.
- O bună cunoaștere a limbii materne nu stopează, ci susține învățarea corectă a limbii majoritare.
- Bilingvismul este o abilitate deosebit de importantă, atât pentru individ, cât și pentru sistemul național de învățământ.

Vechea credință despre faptul că bilingvismul ar fi un obstacol în calea evoluției cognitive a copilului a fost total dezmințită de știință. Încă din anii '60, cercetările au demonstrat că abilitățile lingvistice multiple sunt departe de a crea confuzie în spațiul mental. Este exact invers: bilingvismul asigură avantaje deosebite din punctul de vedere al dezvoltării cognitive a copilului.

Mai mult, studiul „O meta-analiză a eficienței educației bilingve”(1998) a lui Jay P. Greene, profesor la Universitatea din Texas, arată că, după doi ani de formare, un student minoritar care a urmat programul educațional bilingv era cu numai 2 luni în urma nivelului standard de cunoaștere a limbii engleze, în vreme ce același tip de student care a urmat programul educațional în limba engleză se afla cu 5 luni în urma nivelului standard de cunoaștere a limbii engleze.

b. Pentru o educație preșcolară bilingvă și biculturală

Dacă beneficiile învățământului bilingv au fost deja demonstrate, este de la sine înțeles că începutul cel mai potrivit pentru o educație bilingvă cu efecte de durată și profunzime este învățământul preșcolar, când mintea și sufletul copilului au deschiderea cea mai semnificativă pentru asimilarea de informații, deprinderi și abilități. Educatorul ar trebui să-și propună ca, în fiecare lună, preșcolarii să-și consolideze cunoașterea a cel puțin 300 de cuvinte din limba maternă și să achiziționeze cel puțin 300 de cuvinte din cea de-a doua limbă. Având în vedere vârsta copilului, atât cuvintele consolidate, cât și cele achiziționate vor fi selectate cu precădere dintre cele care desemnează realități înconjurătoare concrete. Dezvoltarea permanentă a vocabularului bilingv, ca scop fundamental al educației bilingve, care conduce și către o dezvoltare a capacității de gândire, ar trebui însoțită de îmbogățirea cunoștințelor din cele două culturi cărora le aparțin cele două limbi de predare, așadar învățământul preșcolar bilingv este, totodată, și un *învățământul preșcolar bicultural*.

Abordarea biculturală în educație presupune prezentarea, cultivarea, afirmarea și promovarea, în toate segmentele educației, formală, non-formală și informală, atât a diferențelor, cât și a similitudinilor dintre două grupuri etnice, în scopul construirii dialogului și schimbului de valori, al cunoașterii și înțelegerii reciproce, al cooperării și îmbunătățirii tuturor tipurilor de relații dezvoltate în societate – profesionale sau personale.

O politică educațională a promovării diferenței se bazează pe un curriculum școlar decolonizant cultural, pe dezvoltarea de abilități de percepție a alterității în toate ramurile învățării: a fi, a ști și a face. O asemenea perspectivă în educația școlară presupune personalizarea cunoașterii, adaptarea universalilor la valorile și normele locale, valorificarea pleneră și profundă a experiențelor fiecărui copil

în calitatea sa recunoscută și valorizată de membru al unui grup etnic. Practica vieții cotidiene a fiecărui copil în cadrul grupului său etnic devine un element de bază în metodologia formativă, educația răspunzând astfel direct și activ nevoilor culturale individuale ale elevului, adaptându-se memoriei culturale cu care este acesta înzestrat prin apartenența la o anumită identitate grupală.

Iată câteva exemple de activități menite să cultive și să promoveze înțelegerea și asumarea diversității culturale și interculturalității ca premise ale realizării unei educații preșcolare biculturale:

1. **Portul tradițional – frumusețea diversității culturale** (li se vor prezenta copiilor fotografii cu portul tradițional al diferitelor popoare, inclusiv al rromilor și al românilor; li se vor prezenta costume tradiționale reale / în mărime naturală; li se vor explica diferențele cel mai ușor de identificat; li se vor prezenta părțile componente ale fiecărui costum tradițional; copiii vor fi invitați să identifice cărui popor aparțin diferite costume tradiționale; copiii vor fi invitați să identifice părțile componente ale fiecărui costum tradițional; copiii vor desena / vor face din plastilină oameni îmbrăcați în portul tradițional al diferitelor popoare; se vor face concursuri cu premii; se vor face jocuri de rol cu copii îmbrăcați în diferite costume tradiționale) – activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 4 lecții;
2. **Ziua steagurilor** (li se vor prezenta copiilor fotografii cu steagurile diferitelor popoare, inclusiv al rromilor și al românilor; li se vor explica, sub formă de poveste, originile istorice ale câtorva steaguri, în special ale celor aparținând minorităților naționale din România: de ce s-au ales formele și culorile respective, precum și dispunerea culorilor; copiii vor fi invitați să identifice cărui popor aparțin diferite steaguri; copiii vor desena / vor face din plastilină steagurile diferitelor popoare; se vor face concursuri cu premii pentru cel mai bun desenator / cel mai frumos steag) – activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 3 lecții;
3. **Meseriile tradiționale ale diferitelor popoare. Mai știm ce lucra bunicul?** (li se vor prezenta copiilor fotografii cu meseriile tradiționale ale diferitelor popoare, inclusiv ale rromilor și ale românilor; li se vor prezenta unelte și obiecte realizate în cadrul diferitelor meșteșuguri; li se va explica ce se face cu fiecare unelată și obiect confecționat în cadrul fiecărui meșteșug; li se va spune la ce folosesc diferitele obiecte realizate în cadrul diferitelor meșteșuguri; copiii vor fi invitați să identifice cărui popor și cărui meșteșug aparțin diferite unelte tradiționale; copiii vor fi invitați să identifice la ce folosesc diferitele obiecte realizate în cadrul diferitelor meșteșuguri; copiii vor desena / vor face din plastilină unelte tradiționale și obiecte realizate în cadrul diferitelor meșteșuguri; se vor face concursuri cu premii pentru cel mai frumos obiect / cea mai frumoasă unelată; se vor face jocuri de rol cu copii pe post de meșteri tradiționali ai diferitelor popoare) – activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 4 lecții;

4. **Muzica și dansul diferitelor popoare** (se va asculta muzica tradițională a diferitelor popoare, explicându-li-se copiilor cărui popor aparține fiecare tip de muzică; se vor prezenta copiilor casete video / CD-uri / DVD-uri cu dansuri tradiționale ale diferitelor popoare, explicându-li-se cărui popor aparține fiecare tip de dans; copiii vor fi învățați să cânte muzica tradițională a diferitelor popoare; copiii vor fi învățați să danseze dansuri tradiționale după muzica de joc a diferitelor popoare; copiii vor fi invitați să identifice cărui popor aparține fiecare tip de muzică; copiii vor fi invitați să identifice cărui popor aparține fiecare tip de dans; copiii vor cânta muzica tradițională a diferitelor popoare; copiii vor dansa dansuri tradiționale ale diferitelor popoare; se vor face concursuri cu premii pentru cel mai bun cântăreț / dansator; se vor face jocuri de rol cu copii cântând muzica tradițională a diferitelor popoare și cu copii dansând dansuri tradiționale ale diferitelor popoare) – activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 4 lecții;
5. **Ce mâncăm azi? Mâncarea tradițională a diferitelor popoare** (li se vor prezenta copiilor fotografii cu mâncăruri tradiționale ale diferitelor popoare, inclusiv ale rromilor și ale românilor și li se va povesti ce conțin și cum se fac aceste mâncăruri; li se vor aduce, spre degustare, exemple de mâncăruri tradiționale ale diferitelor popoare; li se vor explica diferențele cel mai ușor de identificat; li se vor prezenta părțile componente ale fiecărei mâncăruri tradiționale; copiii vor fi invitați să identifice, prin degustare, cărui popor aparțin diferite mâncăruri tradiționale; copiii vor fi invitați să identifice părțile componente ale fiecărei mâncăruri tradiționale; copiii vor experimenta ei înșiși, sub îndrumarea și cu ajutorul educatoarei și asistentului educațional, gătitul de mâncăruri tradiționale ale diferitelor popoare; se vor face degustări; se vor face concursuri cu premii pentru cea mai bună mâncare / cel mai bun bucătar; se vor face jocuri de rol cu copii pe post de bucătari tradiționali ai diferitelor popoare) – activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 4 lecții.
6. **Cine e cel de lângă mine? Ce origini are? Care e istoria lui? Istoria minorităților naționale din România** (la rromi se va pune accent pe originea indiană și pe nomadism – se vor prezenta fotografii și / sau scurte filme documentare despre India și se vor comenta cu copiii; se vor modela din plastilină sau se vor confecționa din hârtie colorată căruțe, cai și corturi – concurs: cea mai frumoasă căruță, cel mai frumos cort, cei mai frumoși cai; se va face un joc de rol pe tema nomadismului, de preferat în curtea grădiniței, în aer liber, refăcându-se, simbolic, traseul din India spre Europa, al rromilor) - activitate care poate fi dezvoltată pe parcursul a cel puțin 3 lecții.